

DS van 02/05/2020

<https://www.standaard.be/krant/publicatie/20200502/ds/dn/alg/optimized>

Veroorzaakt de coronacrisis een omwenteling in de landbouw?

Plots komt de lokale boer weer in beeld

De industriële landbouw verhoogt de kans op pandemieën en maakt ons afhankelijk van internationale voedingsstromen. Gaat het globale voedselsysteem versneld op de schop? ‘Anders eten en consumeren vergt een kolossale revolutie die je niet teweegbrengt in enkele weken van huisarrest.’

Ine Renson

Brussel

Martin De Ruiter staat naast zijn trekker op een aardappelveld in Strijen, ten zuiden van Rotterdam. In een videogesprek met het netwerk VoedselFamilies vertelt hij over de 600 ton aardappelen die opgeslagen liggen in zijn schuur. Ze waren bestemd voor frietfabrieken die exporteren, vooral naar fastfoodrestaurants in China. Maar toen ging China op slot, en draaiden de Nederlandse fabrieken op halve kracht. De Ruiter raakt zijn oogst nergens meer kwijt. Een verlies van 75.000 euro. Hij zucht. ‘Dit zet je met je voeten op de grond. Waar zijn we in godsnaam mee bezig?’

Het had evengoed het verhaal van een Belgische boer kunnen zijn. Bijna 80 procent van de Belgische aardappelen is bestemd voor de frietindustrie. Een groot deel van die frieten gaat naar de supermarkten. De industrie engageert zich om de aardappelen die onder contract verkocht worden alsnog af te nemen. Maar de vrij verkochte aardappelen, zo’n 750.000 ton, dreigen verloren te gaan. Als die straks allemaal tegelijk aangeboden worden, stuiken de prijzen ineen.

De coronacrisis stelt de risico’s en de kwetsbaarheid van ons globale voedselsysteem op scherp. Het besef daagt dat de industriële landbouw een van de drijfveren is achter het ontstaan van pandemieën ([DS 18 april](#)). Waar bossen gekapt worden en plantages inhaken op de habitats van wilde dieren verstoren, krijgen virussen de kans om over te springen van dieren op mensen. Ook de veeteeltbedrijven, waar tienduizenden kippen of varkens opeen gehakt zitten, bleken al broeihaarden voor infectieziekten als de vogel- of varkensgriep.

Oogst in het gedrang

‘Vroeger had je in elk dorp een slachthuis, een melkerij en een molen. Ergens moeten we die kleinere schaal terugvinden’ Marjolein Visser Onderzoeksceel AgroEcologie ULB

De klimaatimpact van de internationale industriële landbouw is al langer bekend. ‘Een systeem gebaseerd op energievretende technologieën en fossiele brandstoffen, uitputting van de bodem, kunstmest en vervuiling’, zegt Marjolein Visser, hoofd van de onderzoeksceel AgroEcologie aan de ULB. Nu wordt ook duidelijk hoe afhankelijk we zijn van internationale

voedselaanvoerketens. Veel boeren zijn gereduceerd tot toeleveranciers van multinationals en ontdekken hoe kwetsbaar dat statuut is bij grote schokken. Dat geldt niet alleen voor aard-appelen. Ook het gros van onze groenten, vlees en melk is bestemd voor de export.

Tegelijk halen we 80 procent van de groenten en het fruit en 66 procent van de granen die we zelf consumeren uit het buitenland. Dat tart elke logica, vindt professor Olivier De Schutter (UCL), voormalig VN-rapporteur voor het recht op voedsel en oprichter van het International Panel of Experts on Sustainable Food Systems. ‘En het maakt ons kwetsbaar bij verstoringen in de internationale handel.’

Een rits VN-organisaties waarschuwde dat lockdowns en exportbeperkingen tot problemen op de voedselmarkt kunnen leiden. Bij ons zitten de voorraadschuren nog vol, maar op termijn zullen er storingen ontstaan, vreest De Schutter. ‘De grootste exporteurs van granen – Rusland, Kazachstan en Oekraïne – voerden exportbeperkingen in. Als meer landen volgen, mogen we gevoelige prijsstijgingen verwachten. De exportbeperking van rijst uit Vietnam veroorzaakt een domino-effect van protectionisme in Azië. We zullen dat met z’n allen voelen. En voor de honderden miljoenen extreme armen in het Zuiden wordt het een ramp.’

‘De verwachting dat voedsel een steeds kleinere hap uit ons budget neemt, is moeilijk te keren’ Olivier De Schutter International Panel of Experts on Sustainable Food Systems

Ook voor groenten en fruit kunnen problemen ontstaan. De oogst in Vlaanderen, Spanje of Italië steunt in grote mate op het werk van tienduizenden goedkope seizoenarbeiders uit Oost-Europa en Noord-Afrika. ‘Nu die door de gesloten grenzen niet meer hier geraken, komt de oogst in het gedrang’, waarschuwt De Schutter. ‘Tegelijk moeten landbouwers een deel van hun productie vernietigen omdat ze geen normale toegang hebben tot de markten.’

De coronacrisis maakt duidelijk dat dit systeem op zijn grenzen botst, zegt hij. ‘We wonen in een van de meest vruchtbare gebieden van Europa. Toch verdween sinds 1980 al 68 procent van de Belgische landbouwbedrijven. We zitten gevangen in een industriële logica van grote opbrengsten tegen bodemprijzen, en we slagen er niet in onszelf te voeden.’

Maar terwijl we in ons kot zitten, gebeurde iets opmerkelijk. De korte keten boomt. Boeren die tot voor kort leverden aan de horeca of de industrie zetten hun eigen verkooppunten op en merken tot hun verbazing dat ze de verse asperges, kazen of koteletten niet snel genoeg aangesleept krijgen. We herwaarderen het voedsel uit eigen streek. Er is aandacht voor gezonder leven en eten en voor het fietstochtje naar de boer. Het grote sociale experiment dat de coronacrisis is, doet de zaadjes van een ander systeem kiemen.

‘Korte keten of bio moet uit de niche, voorbij “leuk”. Het moet een essentieel onderdeel van de landbouweconomie worden’ Joachim Declerck Directeur Architecture Workroom

Zijn die initiatieven slechts een rimpeling, of wordt dit een scharniermoment? ‘We moeten realistisch zijn, het oude model gaat niet zomaar op de schop’, denkt Henk Renting. Hij is docent aan de Aeres Hogeschool in Almere en expert in stedelijke en duurzame landbouwsystemen. ‘Het is menselijk dat we de kop in het zand steken en in oude gewoonten hervallen.’ Ook Marjolein Visser gelooft niet dat we massaal het licht gezien hebben. ‘Hoeveel mensen beseffen dat het ontstaan van pandemieën te maken heeft met ons voedselsysteem? Anders eten en consumeren vergt een kolossale revolutie die je niet - teweegbrengt in enkele weken van huisarrest.’

Onderschat ook de krachten niet die zo snel mogelijk terugwillen naar voorheen, waarschuwt De Schutter. ‘Belangrijke economische spelers en lobbygroepen van de agro-industrie vragen een uitstel van de Europese Green Deal, waarvan een duurzaam voedselbeleid een speerpunt is. Ze argumenteren dat de weg uit deze crisis niet compatibel is met nieuwe verplichtingen voor bedrijven.’

Toch komen er ook barsten in het oude verhaal. De roep om cruciale sectoren in handen te nemen – ‘insourcen’ is een nieuw buzzwoord – klinkt luid. In Nederland ontpopte Rabobank zich tot een promotor van de korte landbouwketen. In Frankrijk noemde president Macron het ‘une folie’ om onze voeding uit te besteden. ‘Dat is een zuivere politieke keuze’, zegt De Schutter, die met tientallen academici een oproep deed aan de Belgische overheden om dit - moment niet te laten passeren.

‘Om een samenleving te kantelen, volstaat het dat je 20 tot 30 procent van de bevolking meekrijgt. De korte keten floreert, dat is hoopgevend’
Henk Renting Docent Aeres Hogeschool Almere

Veel Belgische boeren willen alvast mee. ‘Wij zien ook waar de kwetsbaarheden zitten’, zegt Vanessa Saenen, de woordvoester van de Boerenbond. ‘Wat na corona? Welke landbouw willen we over tien, vijftig jaar? Meer productie voor de lokale markt is belangrijk voor een veerkrachtiger systeem. Dat boeren dat niet op grotere schaal doen, is geen onwil. Ze zitten vast in een economische logica waarin ze door de jaren heen zijn geduwd, aan handen en voeten gebonden door schulden. Met de aflossing van de wachttijd zal dat al deels veranderen. Jonge boeren beseffen dat ze ecologisch weerbaar moeten zijn om te overleven. Maar het moet wel rendabel zijn.’

‘Onze boeren geraken op eigen kracht niet meer uit de mal van schaalvergroting, investeringen en steeds diepere schulden waarin ze sinds de Tweede Wereldoorlog geduwd zijn’, knikt Marjolein Visser. Daarom pleiten de experts die we spraken voor een sociaal contract met de landbouw. Dat moet gaan over een betere toegang tot de landbouwgrond en een eerlijkere verdeling van de winsten in de distributieketen. In ruil opteren boeren voor duurzame technieken en de garantie dat er meer geproduceerd wordt voor de lokale markten.

Verbindingen herstellen

Hoe ziet een ander landbouwmodel eruit? ‘Het betekent niet dat we op onszelf terugvallen’, zegt Olivier De Schutter. ‘Maar er is wel marge om een deel van onze exportlandbouw om te buigen naar productie voor de eigen markt.’

De stadslandbouw kan een interessant niveau zijn, met stedelijke hubs die gevoed worden door boerderijen uit de omgeving, stelt Henk Renting, die onderzoek deed naar projecten in onder meer Utrecht, Toronto en Quito. ‘Daarnaast is er plaats voor duurzame grootschalige landbouw. Essentieel is dat we de verbindingen tussen producenten en consumenten herstellen. De regio is daarvoor de ideale schaal. Dat kan Brussel en omgeving zijn, maar evengoed het Pajottenland of zelfs Noordwest-Europa. Vergeet de tegenstelling tussen “keuterige” stadslandbouw en “echte” landbouw op het platteland. Wat je vooral wil, is een cesuur met het huidige model waarbij voedselstromen de wereld rondgaan.’



Ook in Parijs worden er groenten gekweekt, **desnoods op het dak.** afp

Frieten voor
de hele wereld

Hoever springen we met regionale landbouw? In *Nature* verscheen in april een onderzoek van Finse, Duitse en Amerikaanse wetenschappers. Die becijferden dat je binnen een radius van 100 kilometer slechts 11 tot 28 procent van de wereldbevolking kunt voorzien van zes verschillende gewassen. Voor 26 tot 64 procent loopt die afstand op tot meer dan 1.000 kilometer. ‘Er zal altijd wereldhandel nodig zijn om in een stabiel voedselaanbod te voorzien,’ schrijven de auteurs, ‘met name in Afrika en Azië.’

‘Dit gaat niet over een strijd tussen twee modellen’, benadrukt Joachim Declerck, directeur van Architecture Workroom en actief denker over een ander ruimtelijk beleid. ‘Maar korte keten of bio moet wel uit de niche, voorbij “leuk”. Het moet een essentieel onderdeel van de landbouweconomie worden, met innovatie en stevige structuren en afzetkanalen, zoals we die hebben uitgebouwd voor de industriële landbouw.’

Dit is geen pleidooi tegen de agro-industrie, zegt Declerck. ‘Maar die moet wel radicaal verduurzamen. Het wordt tijd dat we in kaart brengen hoe we onze toegang tot voedsel kunnen garanderen. Het is toch vreemd dat we water en energie wel deels in handen genomen hebben, maar die andere basisnood helemaal overlieten aan de markt?’

‘Als we beslissen dat we voor een bepaald percentage zelfvoorzienend willen zijn, en als onze familiale landbouwbedrijven daarin meestappen, moeten we keuzes maken. Dan moet een deel van de monocultuur voor de industrie misschien opnieuw omgezet worden naar gemengde landbouw. Of vinden we het logisch dat we op de meest vruchtbare gronden van Europa de voorkeur geven aan de wereld voeden met frieten?’

Goedkope calorieën

In Europa wordt volop geëxperimenteerd met landbouw in al zijn vormen. Wie boven Barcelona vliegt, ziet een voedselpark van 3.000 hectare, dat onder meer aan de wijkmarkten in de stad levert. Ook het Belvédèrepark aan de rand van Keulen is een intrigerend voorbeeld: een open ruimte van 300 hectare waar boeren weliswaar produceren voor de wereldmarkt, maar ook de banden met de stadsbewoners aanhalen. ‘De meeste landbouwparken ontstonden vanuit een ruimtelijke bezorgdheid’, zegt Elke Vanempen van het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (Ilvo), die samen met de Gentse universiteit veertig dergelijke parken in Europa onderzocht. ‘Het doel was vooral de druk van het beton te weerstaan en ruimte vrij te houden voor landbouw. Pas daarna is het een verhaal geworden van diensten leveren voor de stad: voedsel, maar ook water, recreatie en educatie. Dit soort parken maakt de herkomst van ons voedsel weer zichtbaarder. In Keulen werken ze met uitkijktorens en infoborden. Dat kan bijdragen tot de herwaardering van de boerenstiel en tot het heropenen van het debat. Willen we echt onze boeren wegconcurreren van het platteland, omdat zonevreemde activiteiten in landbouwgebied druk zetten op de grondprijzen? Vinden we het oké dat we niet meer weten waar ons voedsel vandaan komt?’

Ook in ons land zijn er bescheiden projecten om de stad te verbinden met de boeren in het ommeland, onder meer in de rand van Brussel, Gent, Leuven en Oostende. De strategie om rond de Vlaamse steden in verschillende golven voedselparken in te richten, staat op papier. Net voor de lockdown werd er nog een forum over georganiseerd met de Boerenbond, de natuurverenigingen, experts in ruimtelijk en landbouwbeleid en diverse overheidsinstellingen. ‘Misschien verhoogt deze crisis de urgentie om dit plan versneld uit te rollen’, hoopt - Declerck.

De lokale hefboom is groter dan je denkt, zegt hij. ‘In Sao Paulo, een Braziliaanse metropool van 11 miljoen inwoners, neemt de stad elke dag 2 miljoen maaltijden af van lokale voedselproducenten, voor ziekenhuizen, scholen en ambtenaren. Zo creëer je een stabiele afzetmarkt en stimuleer je lokaal ondernemerschap.’

En wat is de rol van de consument, die gewend geraakt is aan het idee dat eten goedkoop is, en het hele jaar door beschikbaar? ‘We moeten af van die low-costbenadering van voeding’, zegt Olivier De Schutter. ‘Het is een perverse redenering dat je daarmee families in armoede helpt. De armen moeten ondersteund worden met deftige jobs en robuuste sociale programma’s, niet met goedkope calorieën die hen ziek maken. Maar ik geef toe: de verwachting dat voedsel een steeds kleinere hap uit ons budget neemt, is moeilijk te keren.’



Jess Milton/getty images

Azië als voorbeeld

Het is een cliché, maar we moeten echt en seizoensgebonden voedsel herwaarderen en banden opbouwen met lokale landbouwers, zegt ook Marjolein Visser. 'Ik maak me geen illusies, voor velen is dat een oncomfortabele gedachte. Vroeger had je in elk groot dorp een

slachthuis, een melkerij en een molen. Die tijd is voorbij. Maar ergens moeten we die kleinere schaal terugvinden. Gemeenschappen met een sterke lokale interactie zijn veerkrachtiger in tijden van crisis.’

Misschien is dat wel de hamvraag, zegt Henk Renting: willen de consumenten bondgenoten zijn in een gezonder landbouwsysteem? ‘Om een samenleving te kantelen, volstaat het dat je 20 tot 30 procent van de bevolking meekrijgt. De korte keten floreert, dat is hoopgevend. Een crisis kan de urgentie aanzwengelen. In Vietnam is het bewustzijn gegroeid na opeenvolgende voedselschandalen en gezondheidsproblemen van landarbeiders die in contact gekomen waren met bestrijdingsmiddelen. Dat zwengelde een beweging van onderuit aan naar een chemievrije landbouw. Lokale overheden in Azië zijn steeds vaker koploper in ecologische landbouw.’

‘Wat goed is voor de omgeving, is ook goed voor onze gezondheid, voor het inkomen van de landbouwer én voor de lokale economie en tewerkstelling’, besluit Olivier De Schutter. ‘Dat stemt me al bij al optimistisch.’